

Posudek oponenta na doktorskou disertační práci

Mgr. Václav Nájemník: Druhý život Zdeňka Nejedlého v české historiografii a kultuře

Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Studijní obor: České a československé dějiny, Praha, duben 2018

Školitel: doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc.

Oponent: PhDr. Jiří Křesťan, CSc.

Posuzovaná disertační práce se věnuje tématu atraktivnímu a svým způsobem závažnému. Autor soustředil pozornost na osobnost historika, muzikologa, kulturního a vědeckého organizátora, politika, uměleckého kritika a publicisty Zdeňka Nejedlého (1878–1962). Novátorsky se rozhodl zaměřit se na Nejedlého „druhý život“. V době překvapivého ožívání některých historických stereotypů a mýtů a souběžného uvažování o smyslu bourání pomníků a rušení symbolických míst minulosti můžeme mluvit o aktuálnosti doktorandem analyzované problematiky.

Autor prokázal znalost literatury a archivních pramenů. Kromě odborné literatury využil i některých titulů literatury krásné, shlédl některá filmová díla,¹ neváhal vyzpovídat pamětníky a některé cenné informace vytěžil z archivního studia (Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Regionální muzeum v Litomyšli). Přínosná by mohla v budoucnu být i rešerše v oblasti rozhlasové tvorby. Podrobnému soupisu literatury vytýkám neúplné odkazy na studie a články (chybí zejména stránkové rozsahy) a nedůsledné abecední řazení.

V první části vymezuje Václav Nájemník metodologický rámec práce. Všímá si uchopení tematiky „druhých životů“, kolektivní paměti, historického vědomí, dějin mentalit v české i zahraniční historiografii. Autor disertace zaznamenává, že sám Nejedlý byl zaujat novými metodologickými postupy v historiografii, odklánějícími se od přístupů historického pozitivismu. Spojuje Nejedlého zájem spíše s jeho pozdějšími pracemi, a kupodivu opomíjí jeho již poměrně časně zaujetí „duchovědnou“, diltheyovskou linií historiografie, jež přineslo pozoruhodné plody na počátku 20. století např. v podobě prací o Mahlerovi a Wagnerovi. Nejedlý byl inspirován k hledání nových metodologických postupů spolužáky L. K. Hofmanem, Vlastimilem Kybalem, učitelem T. G. Masarykem, ale též plodnou spoluprací s F. X. Šaldou v době vydávání *České kultury*.

Václav Nájemník se pokouší o vymezení základních pojmů i o postizení příčin, proč se historikové výzkumu „druhých životů“ věnují. Cenný je postřeh, že sám historik vnáší do procesu poznání vlastní zkušenosti a dříve osvojené hodnoty (s. 34). „Druhý život“ vybrané osobnosti podle něho nezačíná její smrtí, její obraz se formuje v době její aktivní činnosti (s. 7). Jako mezník pro zahájení výzkumu si zvolil rok 1945, kdy Nejedlý naplno vstoupil do politického života. To přijímám s pochopením, jakkoli je zřejmé, že mnohé negativní, ale i pochvalné, ba uctívající stereotypy o Nejedlém se rodí už na prahu jeho dospělosti (připomeňme jen pompézní oslavu jeho třicátých narozenin v kruhu žáků a spolupracovníků, jež zaskočila přítele Otakara Ostrčila).

Jádrem práce je analýza dvou aspektů zvoleného tématu: na jedné straně jde o postizení vlivu Nejedlého na vývoj československé historiografie a kultury, na straně druhé

¹ K využitým filmům by šlo doplnit další, např. *Profesor odchází* (1971, režie Jaroslav Šikl) a *Historik budoucnosti* (1977, režie Pravoslav Flak), ze starších *Kytice díků* (1953, režie Ladislav Rychman) a *Vždycky v první řadě*. Zdeněk Nejedlý (1958, režie Otakar Skalski). Dostupnost snímků v Národním filmovém archivu je ovšem ztížena.

Nájemník zkoumá měnící se postoje historiků, literátů a dalších kulturních činitelů k osobnosti a dílu tohoto muže. Všimá si, že na společnost nepůsobí jen bezprostřední vliv Nejedlého osobnosti a tvorby (tedy i záměrné sebe-utváření obrazu osobnosti), ale že jeho dílo či „odkaz“ nabývají autonomních významů v interpretacích, jež jsou postupně účelově modifikovány. Spojení obou zorných úhlů představuje produktivní postup.

Hlásí-li se Václav Nájemník k výzkumným trendům v historiografii, sociologii a filosofii, zabývajícími se studiem mentalit, historické paměti a tradic, dokonce ke Gadamerově pojetí hermeneutiky (s. 10), je škoda, že na některých místech používá nástroje a terminologii, spojené spíše s aplikací teorie totalitarismu.² Je to patrné na místech, kde postuluje údajně „zcela nedotknutelné postavení“ Nejedlého názorů po roce 1948 (s. 145), kde se mu zdá, že měl „dosud nevídaný vliv na kulturní dění“ (s. 40), kde nabyl dojmu, že v jisté oblasti kultury byl „osobou nejmocnější“ (s. 115). Vytváří se obraz, v němž Nejedlý je nezpochybnitelným ideologem a mocným politikem. Ve skutečnosti byl sice Nejedlý do roku 1953 tvůrcem koncepčních projevů, byl veřejně vyzvedáván (až do pěstování kultu), v rámci politické hierarchie však byl slabším hráčem. V konfliktech podléhal Barešovu stranickému aparátu nebo později ministerstvu informací Václava Kopeckého. Jeho názory, pokud se lišily od oficiální linie, nebyly respektovány (např. v oblasti školství i v některých kulturních otázkách). Jím vytyčené směrnice byly nejednou vysmívány, ač měly oficiální posvěcení (srv. odpor části stranického aparátu proti tzv. jiráskovské akci). Vládnoucí diskurs se vytvářel komplikovaněji.

V kapitole o 60. letech přináší Václav Nájemník řadu přesvědčivých důkazů o zpochybnění Nejedlého koncepce českých dějin a národní tradice. Na jeho místě bych se více zamyslel i nad obecnějšími souvislostmi. Petr Čornej před nedávnem např. ukázal, že v 60. letech došlo v rámci euroatlantické civilizace s nástupem strukturalismu, existencialismu a avantgardních směrů k odvratu od historismu k přítomným problémům.³ Systematičtěji možná v disertaci mohl být shrnut problém mladých intelektuálů, kteří na počátku 50. let skrytě polemizovali s Nejedlého koncepcemi z levicově-dogmatických pozic a postupně se pak stali hybateli reformního procesu let šedesátých.⁴ Zajímavé zmínky o Karlu Kosíkovi jsou v textu spíše roztroušeny, Robert Kalivoda je jen stručně zmíněn. Efektivněji pracuje Václav Nájemník s názory Milana Kundery.

Václav Nájemník si umí postavit nosné výzkumné cíle a dokázal disertační práci racionálně strukturovat. Některé kapitoly přinášejí objevné informace (např. připomínka téměř zapomenutých názorů Rio Preisnera a Josefa Bezdíčka), u jiných mohlo být ještě něco přidáno. V textu například není vůbec zmíněn historik Oldřich Janeček, autor inovativních interpretací Nejedlého z doby druhé světové války, z pozdějších životopisců pak postrádám Miloslava Ransdorfa i bližší zmínky o většině osobností, jež působily v různých obdobích v Kabinetu Zdeňka Nejedlého (Václav Pekárek, Jaromír Jiránek, Josef Císařovský, Jaromír Dvořák, Josef Hanzal, Blanka Svadbová, naopak přínosné je využití díla a vzpomínek Karla

² Kritizují zjednodušující interpretace teorie totalitarismu, prosadivší se u nás na počátku 90. let. Přitom klíčová práce Hannah Arendtové *Původ totalitarismu I–III* (Praha 1996) obsahuje hlubší metodologické podněty.

³ Petr Čornej: *Naše živá i mrtvá minulost po padesáti letech*. Imprese nad osmi eseji z roku 1967. In: Český časopis historický, roč. 116, 2018, č. 2, s. 403–404.

⁴ Naposledy k tomu Michal Kopeček: *Čeští komunističtí intelektuálové a „národní cesta k socialismu“*. In: Soudobé dějiny, roč. 23, 2016, č. 1-2, s. 77–117.

Bolomského a Petra Čorneje). Větší interpretační možnosti nabízí analýza vztahu Ladislava Štolla k Nejedlého osobnosti a odkazu i vztah Nejedlého k němu. Z výrazných kritiků postrádám především Václava Černého. Dílo Františka Červinky bych autorovi doporučil zasadit pečlivěji do dobového kontextu. Není pravda, že Červinka neposuzoval marxismus z hlediska etických otázek, jak se tvrdí na s. 103, rozhodně to neplatí pro období konce 50. let a let šedesátých, kdy mravní problémy hluboce vnímal a bolestivě též prožil. Václav Král se Nejedlého odkazem za normalizace zaštiťoval, ale na Nejedlém mu vadilo nedostatečné uplatňování třídního a stranického kritéria, idealistický přístup a lpění na národním rámci.⁵ Větší pozornost by si zasloužil „druhý život“ Zdeňka Nejedlého v rodné Litomyšli a v interpretacích tamních historiků (zmiňme aspoň Jindřicha Růžičku, Milana Skřivánka či Martina Boštíka). Přínosné je naopak Nájemníkovo shrnutí Nejedlého odrazu v beletrii a v poezii, byť není zcela vyčerpávající.

V závěru upozorním na některá internačně sporná místa. Dar Ruského zahraničního historického archivu Akademii věd SSSR z roku 1945 nebudeme spojovat jen s Nejedlého iniciativou (s. 55). Stejně „dary“ byly v té době vynuceny také z Jugoslávie a z Bulharska. V roce 1952 kritizovaní „konzervativní“ pedagogové, kteří Nejedlého podporovali v odporu proti sovětizaci školství (s. 57), to byli podle mého názoru jeho spolupracovníci z ministerstva školství Vojtěch Pavlásek, Karel Hanuš a další bývalí učitelé, kteří ministerstvo v době Nejedlého nemoci fakticky řídili. S jistou nedůvěrou přijímám tvrzení Jaroslava Smolky, že Nejedlý bránil Mirko Očadlíkovi v napsání „souborného díla“ o Smetanovi (s. 62). Hudba se v českém prostředí nestala zbraní až po komunistickém převratu (s. 114) a též není pravda, že Nejedlý nespíš neregistroval jazz (s. 135), připomeňme jeho přátelské styky s Jaroslavem Ježkem. Za zajímavou na druhé straně pokládám úvahu, že Nejedlého nekritický vztah k Smetanovi, Jiráskovi, Fibichovi, Foerstrovi v delší perspektivě jejich přijímání v české veřejnosti spíše ublížil (s. 148). Na druhou stranu - od Nejedlého smrti uběhlo již 56 let...

Na závěr rád vyzvednu dobrou stylistickou úroveň disertace, je znát vytříbení Nájemníkova jazykového projevu publicistickou prací. Práce měla projít ještě pečlivější korekturou, mezi překlepy najdeme i několikrát chybná uvedení příjmení (Bedřich Mendl – s. 12, Kurt Konrad – s. 77, J. L. Fischer – s. 111). Pokud jsem se odhodlal jít v posuzování předložené disertace do detailů, je to jen proto, že pro Václava Nájemníka představuje téma jeho disertace téma dominantní, jemuž se věnuje s opravdovým zájmem. Předpokládám, že se k němu bude vracet. Kritické výtky neznamenají snížení hodnocení úrovně práce, jen dokládají, na jak faktograficky bohaté a interpretačně složité pole se autor odhodlal vstoupit. **Doktorskou disertační práci Václava Nájemníka pro její nesporné kvality a se zohledněním dosavadní publikační činnosti doktoranda⁶ doporučuji k obhajobě.**

V Praze dne 8. srpna 2018

PhDr. Jiří Křesťan, CSc.

⁵ Blíže k tomu Jiří Křesťan: Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění. Praha – Litomyšl, Paseka 2012, s. 426.

⁶ Srv. alespoň: Václav Nájemník: Zdeněk Nejedlý a Václav Drbohlav. Příspěvek k dějinám Litomyšle 1918-1938. In: Pomezí Čech, Moravy a Slezska, roč. 11, 2010, s. 72-125. Týž: Zdeněk Nejedlý a léta šedesátá. Proměny vnímání osobnosti v kontextu doby. In: Marginalia Historica, roč. 3, 2012, č. 2, s. 83-88.